

ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞINA KARŞI MÜZELER

N. Burhan BİLGET

Sayın Başkan, Sayın Dinleyiciler,

"Eski Eser Kaçakçılığı, Tahribatı ve Korunması" konularının yurdumuzun belli kurumlarının dışında özellikle üniversitelerimizde ilk defa tartışılması böylece üniversite öğrencilerinin de aydınlatılması ve konunun yeniden kamu oyunun gündemine gelmesi eski eserle uğraşanları mutlu etmektedir. Bu sempozyumu düzenleyen başta sayın rektör olmak üzere sayın dekan'a ve ilgililere teşekkür ederim.

Ayrıca şunuda belirtmeliyimki; ülkemizdeki "Eski Eser Kaçakçılığı, Tahribatı ve Korunması" ayrı ayrı birer sempozyumu gerektirecek kadar önemlidir.

Yıllardan beri, ülkemizin gündeminde önemini ve güncelliğini yitirmeden duran önemli konulardan birisi Eski Eser Kaçakçılığıdır. Ülkemizi kemiren yoksullaştıran tarihi zenginliğimizi çürüten bu hastalığı, bir yerde, zengin ulusların, geri kalmış ulusların kültür mirasına göz dikmesi olarakda yorumlayabiliriz.

Ülkemiz dünya uygarlığının başlangıcı olan ülkelerden birisidir. Uygarlıklar üst üste yığıla yığıla bu günlere gelinmiştir. İnsanlarımızın sahip oldukları kültür varlıkları da bu büyük uygarlıklarla bir bütündür. Evlerimizde mutlaka bir el yazma kitap, bir çakmaklı tabanca veya tüfek, saat, teşbih, elişleri vardır. Hiçbirisi yoksa, bir kilim veya halı mutlaka vardır. Ülkemiz bu görünümüyle sit alanıdır. Bu kadar zengin kültür birikimi içerisindeki insanlar, ellerindeki veya ülkelerindeki eski eserlere bir pazar; özellikle yurt dışında bir pazar arıyorlarsa, ortada bir hastalık söz konusudur. Bu hastalığa bir çözüm bulmak zorundayız. Bu acımasız soyguna daha fazla dayanma gücümüz yoktur.

Ayrıca bir konuşmacının belirttiği gibi, gençler ellerine geçirdikleri sikkelere Avrupa ve Amerika'da pazar arıyorlarsa bu, eğitimi ve bilinçlenmeyi de aşan bir durumu ortaya koymaktadır.

Sayın Başkan, Sayın Dinleyiciler, gündemdeki konu eski eser kaçakçılığına karşı halkın bilinçlendirilmesi olarak gösteriliyor. Şimdi Milli Eğitim Bakanlığının, orta öğretimde okutulan tarih kitaplarına bir göz attığımızda, konuların sürekli harplere, antlaşmalara ve antlaşma maddelerine ayrılmış olduğunu görürüz. Uygarlık bahsi ise bir kaç cümle ile geçirilmiştir. İşte bu gün eski eser konusunda halkımızın bilinçlendirilmesi gerekli derken, hatanın birini yerinde görmek ve önlem almak gerekliliğini vurgulamak istiyorum.

Müzelerimize gelmeden, kültür politikamıza baktığımızda, Kültür Bakanlığı çok sonraları kurulmuştur. Hükümetlerin sürekli ve kalıcı bir kültür politikaları olmamıştır. Bazen Başbakanlığa bağlı Kültür Müsteşarlığı ile yetinilmiş, son dönemde ise Turizm Bakanlığı ile birleştirilmiştir, insanlar, tarihten gelen kültürlerine ve kültür miraslarına sahip çıktıkları müddetçe varolmuşlardır. Yeryüzünün ortak kültür mirasına ilave ettikleri ve onları korumaları ile temayüz etmişlerdir. Dünyanın her köşesinden milyonlarca insan durmadan kendi geçmişini aramak, bulmak, görmek ve öğrenmek için çok şeyler feda ederek dolaşiyor. Bir ulusa ait kültür varlıkları, sadece o ulusun ilgi alanı içinde kalmıyor. Bu ilgi alanı genişleyip uluslararası kaynakları da faaliyete geçiriyor ve kültür varlıklarının korunması konusunda büyük kampanyalar yürütülüyor.

Şimdi, Müzelerimiz Cumhuriyetimizin ilk yıllarından günümüze nasıl geldi. Kısaca bir göz atalım ve konumuzu bu gelişim çizgisi içerisinde inceleyelim.

Büyük Atatürk, kültür varlıklarımızın derlenerek korunduğu ve sergilendiği müzelere Milli Mücadele yıllarının ilk günlerinden önem vermeye başlamıştır. Ankara'da ilk B.M. Meclisi'nin açılışından hemen sonra kurulan Milli Hükümet, 9 Mayıs 1920 günü meclis toplantısında okuduğu programında "Milli Eski Eserlerimizi" bir an önce derleyerek korumayı amaçları arasında saymış göreve başlayan yeni hükümette Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, bir müdür ve bir katip kadrolu Türk Asar-ı Atıkası Müdürlüğü kurulmuştur. O zamanlar, Milli Eğitim Bakanlığı merkez örgütünün, bakan dışında ancak yirmi kişilik kadrosu olduğu düşünülürse, eğitimin çeşitli hizmetleri arasında yeni kurulan Asar-ı Atika Müdürlüğüne ne kadar önem verildiği daha iyi anlaşılır.

Görülüyor ki; Cumhuriyet kurulmadan, ulusal kurtuluş savaşının başlangıcından itibaren büyük önderimiz Atatürk'ün kültüre ve kültür

varlıklarımıza verdiği önem, ne yazıkki, o yıllardan bu güne kadar artarak devam etmesi gerekirken maalesef bu olmamıştır.

Önceleri, Müzelerimizin Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ek bir kuruluş gibi çalıştığını görmekteyiz. Başındaki memurlar buldukları eserleri toplayarak bu günkü Anadolu müzelerinin oluşmasına öncülük etmişlerdir. Müzelerimiz, her türlü olanaksızlıklar içerisinde uzun yıllar bu şekilde çalışmışlardır.

Sayın başkan, sayın dinleyiciler, müzelerimiz, 1960'lı yılların ortalarında Başbakanlığa bağlı Kültür Müsteşarlığına bağlanmıştır. O yılların İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji mezunları Müsteşar Sayın Mehmet Önder ve Rahmetli Genel Müdür Hikmet Gürçey'in çok olumlu yaklaşımları ile Anadolu müzelerine aktarılmaya başlanmışlardır. Bu gün emekliliği yaklaşan bu kuşak, müzelere, yaşadığı çevreye, tam anlamı ile Anadolu'ya kucak açmıştır ve iyi de sahiplenmiştir. Kendi aralarındaki diyalog da mükemmel olmuş müzeciliği hem öğrenmiş, hem öğretmiş, bilimsel bir müzeciliği başlatmışlardır. Bir Ara Kültür Müsteşarlığı kalkmış, müzeler Devlet Bakanlığına, daha sonraları tekrar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, sonunda Kültür Bakanlığı kurulmuş ve müzeler Genel Müdürlüğü bu bakanlığın bel kemiğini oluşturmuştur. Ama artık ne kadar değişiklik olursa olsun, müzeler yerli yerine oturmaya ve kuruluşlarını da tamamlamaya başlamışlardır.

Her ne kadar asistanlığın adı var kendisi yoksa da, demirbaş eşya olarak Milli Eğitimin verdikleri ile yetiniliyorsa da, medrese binaları yetersiz de olsa özveri ile hizmet verildi. Müzeciler yalnız kendi illerinin değil çevre illerin de hizmetlerini karşıladılar. Yerel yöneticiler de artık bir müze ve eski eser olayına ciddi biçimde yaklaşır oldular. Kuruluşlarını tamamlamaya çalışan müzelerimizin diğer önemli bir eksikliği de yasal yöndendi. Geçerli yasa (1973 yılına kadar sürdü) 1874'de çıkmış olan Asar-ı Atika nizamnamesi idi. Bu 1882-1906 da değişikliğe uğramıştı. Bir maddesi şöyleydi: "Bir kaçakçı yakalandığı zaman yüzkuşu'dan binkuruşa kadar para cezası ile cezalandırılır". Bu nizamname ile çağdaş müzecilik yürümezdi. Yeni bir yasaya gereksinim vardı. Sonuçta, 1710 Sayılı yasa meclisten geçti. Ama gördük ki yeni yeni oturan, kişilik kazanan, halkın yavaş yavaş ilgisini çeken, her türlü eserin gelmeye başladığı ve vatandaşın eski eser konusunda tek kuruluş olarak gördüğü müzelere, bu yasayla Eski Eser Ticaret Yönetmeliği belgesi geldi. Vatandaşla müzenin arasında bir ticarethane kondu. Eski Eser bir fabrika

ürünü değildi ki, bayilik verilir gibi ticarethaneler açılsın. Türkiye bunun sıkıntılarını çekti, halâ çekiyor, çekecek te. Müzelere ruhsat almak için başvurular oldu. Kimi geri çevrildi, kimi kabul edildi. Yepyeni bir uygulama başlıyordu. Kısaca olayın özü şuydu; Ruhsat alan kişi müzelerin denetiminde dükkanına gelen eski eserleri noter tastikli defterine kaydederek, müzeli olanları müzeye, olmayanları dışarı satılabilecekti. Bu pratikte iyi görünebilirdi, ama uygulamada bir süre sonra sapmalar görüldü. Tesbit ve suçüstü çok zordu, hissediliyor, bir şey yapılamıyordu. Emniyetle yapılan ani baskınlar sonuçsuz kalıyordu. Ayrıca "Müzelere Eser götürmeyin sizi tutuklatırlar veya paranızı ödemezler, elinizden eserlerinizi alırlar veya az para öderler" propagandası etkili olmaya başladı. Eski Eser Tacirleri türedi. Köylü araziye yayıldı. Define kazıları ve akçak kazılar alabildiğince çoğaldı. İhbarlar arttı, tutuklamalar oldu, her ihbara zamanında ulaşılmadı, müzeciler siyasilerin ve kamu yöneticilerinin baskısı altında kaldı. 12 Eylül öncesi anarşi olayları ve kaçakçılık olayları nedeniyle bu sorunun üzerine gidilemedi. Eski Eser Kaçakçılığı unutuldu.

Türkiye'de eski eser kaçakçılığının artmasına, eski eser tahribatına en büyük neden, bu eski eser ticaret belgeleridir. Çünkü Avrupa sikke kataloglarına bir baktığımızda fiatların çarpıcılığı hemen görülmektedir. Antikacı her yolu deneyerek kıymetli bir sikkenin müzeye ulaşmasını engellemek için elinden geleni yapacaktır. Bu bir arz-talep konusudur. Artık ellerinde müzelerimizde olmayan kataloglar da vardır. Bir kaç yıl içerisinde konuyu iyice kavramaktadırlar. Sanki bu kişilerin haklılığını körükleyen şu uygulamaya da Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü son veremedi. Bu eski eser alımın da fiat takdir komisyonuydu. Vatandaş eserini müzeye getiriyor, hemen fiyatının tesbitini ve parasını istiyordu, önceleri bir müzenin ödeneği tümünden gelirdi şimdiki gibi fasıllar yoktu, müze müdürü fiat takdirinde bulunur, vatandaşa ödemesi hemen yapdabilirdi. Sonraları ödenekler fasıllara ayrıldı. Fiyat takdirinden müze müdürleri soyutlandı, üç asistan koşulu getirildi. Bu durum da vatandaşın eser getirdiğinde komisyon toplanması için süre istendi, çünkü asistan sıkıntısı vardı. Çevre iller zamanında asistan gönderemedi, okullardan sanat tarihi öğretmenleri fiat takdiri için istendi ama faydalı olamadılar, vatandaşla diyalogda kopmalar başladı. Eserlerin fiat takdiri için büyük merkezlere gönderilmesi sorun yaratıyordu. Kısaca gereksiz bürokrasi, vatandaşla müzeciler arasında soğukluk meydana getirdi. Müzelere gönderilen ödeneklerde de farklılıklar görüldü. Buna da Genel Müdürlük hemen müdahale edebilirdi, «dilemedi. Bütün bunlar

antikacıların işine yaradı, eseri alıyor parasını hemen ödüyordu. Vatandaş için önemli olan az veya çok parasını bir an önce almaktı. Bu yüzden çok kıymetli eserler antikacılara gitti. Kimisi müzelere döndü, kimisi dönmedi. 1979 yılında Brüksel müzelerini gezerken, Urartu eserlerini, Türkiye'den, Van'dan etiketini gördükçe hep bu kısır bürokrasi döngüsünü, antikacıları ve eski eser yönetmeliğini üzüntü ile andım.

Diğer bir sorun, yeni kurulan Kültür Müdürlükleriyle yaşandı. Bunlar bürokrasiyi azaltan değil, çoğaltan kuruluşlar oldu. Aracı durumunda kaldılar.

Daha fazla geç kalınmadan eski eser kaçakçılığına karşı müzeleri nasıl en güçlü şekilde örgütleyebiliriz?

1- Eski eser fiyat takdirinde bir bütünlüğe gidilmelidir. Benzer eserlere farklı fiyatlar verilmemelidir. Eski eser ahmında yetmişmiş seyyar bir kaç ekip bütün müzelerin fiyat takdir sorununu çözebilir. Bu ekipler kurulmalıdır. Eleman bakımından yetersiz müzelere süratle ulaştırılmalıdır.

2- Eski Eser Ticarethanelerinin kontrolü geçmişte yalnızca yerel müzecilere bırakılmamalıydı. Merkezden sürekli ve ani kontroller yapılarak ve taviz vermeden ticarethaneler asgariye indirilmeliydi. Şimdi geçerli olan 2863 sayılı yasaya dayanılarak hazırlanan ve 11 Ocak 1984 tarihinde yayınlanan "Taşınır Kültür Varlığı Ticareti Yönetmeliğinin maddelerine göre, artık taşınır kültür varlığı ticaret ruhsatına da gerek kalmamıştır. Şöyleki; yönetmeliğin 9. maddesine göre ruhsatlı antikacılar, işyerlerine getirilen bir eseri alabilmeleri için müze müdürlüğünce verilen "satılabilir" belgesi ile alış yapabilirler. Yoksa alamazlar sorun şu; Hangi eser önce müzeye sorulduktan sonra antikacıya gidiyor. Bu işler alanla veren arasında gizli yapıldığına göre müze uzmanları bu işi nasıl kontrol edecekler, Ayrıca müzeler, müzelerin kontrolünde ruhsatlı antikacılık yapan işyerleri, müze müdürlüğünce verilen kaç belge ile alışveriş yapmışlardır. İstatistik] bilgiye ihtiyacımız vardır. Müze yaptığı kontrolde bu eserlerin müzelik olanlarını alıyordu. Şimdiki yönetmeliğe göre defter olayı ortadan kaldırılmış, belge olayı getirilmiştir. Eski yönetmeliğe göre deftere kaydedilerek müzelere alınan eserler ile belge esasına göre antikacının sattığı (eğer varsa) eser sayısının kıyaslanmasına da gerek vardır. Ayrıca MAYIS 1988 tarih ve 1983 sayılı resmi gazetede yayınlanan Etnoğrafik nitelikteki taşınır Kültür Varlıkları Hakkındaki Yönetmeliğin 3. ve 4. maddelerine göre Etnoğrafik Mahiyetteki Taşınabilir Kültür Varlıklarının Alımı Satımı, yurt dışına çıkarılmamak kaydıyla serbesttir. Örnek XVI y.y. Osmanlı halısı müzeye getirildiğin-

de müze koleksiyonuna katılması zorunlu olduğu halde verilen fiata sahibi rıza göstermezse, bu eser bir belge ile yurt dışına çıkarılmaması kaydıyla sahibine iade edilebilir. Bu eserin yurt dışına çıkarılmayacağını kim garanti edebilir. Bu yönetmelikler o kadar iyi niyetle hazırlanmış ki, bütün sorumluluk antikacıların vicdanına bırakılmıştır. Bu yönetmeliklerin derhal yeniden düzenlenmesi gereklidir.

3- Eski Eser Kaçakçılığını önleme daire başkanlığı kurulmalıdır. Bu daire mesleğinde çok iyi yetişmiş tecrübeli müzecilerden oluşturulmalıdır'. Emniyet güçlerinin sahip olduğu yetkiye sahip olmalıdır'.

4- Müzeler yeniden organize edilmelidir, eleman olarak güçlendirilmelidir. Ayrıca araç gereç sorunu çözümlenmeli her an, her yere yerel emniyet güçleri ile yetişebilecek şekilde organize edilmelidir. Ayrıca müze uzmanlarının maddi manevi itibarı verilmelidir. Anadolu müzecileri de yurtdışı çalışmalarından faydalandırılmalıdır. Üç yıllık bir araştırma görevlisi 300.000.— TL. alırken Sekiz yıllık müze uzmanı 178.000— TL almaktadır. Bu fark önlenmelidir.

5- Bu gün müzelerimizde define kazısı dışında kazı görmemiş elemanlar vardır. Müzeciler, her yıl birkaç ay, ayrı bölgelerdeki çeşitli kazılara gönderilmelidir. Bakanlık temsilcisi olarak kazılara giden uzmanların kazı sonuçları sempozyumuna ücretsiz izinli değil de, harcırahlı olarak katılmaları, yaptıkları kazıları bir de bilimsel olarak kazı başkanlarından dinlemeleri ve diğer kazılar hakkında da bilgi sahibi olmaları gereklidir. Ayrıca müzecilikle ilgili bilimsel yayınlar Anadolu Müzelerine sürekli gönderilerek müze uzmanlarının istifadelerine sunulmalıdır. Müzeler arası eğitim ve toplantı seminerleri sıklaştırılmalıdır.

6- Eski eser konusunda yaygın ve kesintisiz propagandaya gidilmelidir. (Örn. Yurtdışına kaçırılan eserlerimizi konu alan belgeseller yayınlanabilir) öncelikle yerel yöneticilere konunun önemi anlatılmalıdır.

7- Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kendi döner sermayesini kurmalı, gelir artırıcı teşvikler kendilerine bıraktırıılarak Eski Eser onarımı ve kaçakçılığı konusunda emniyet güçleriyle birlikte çok güçlü ve bağımsız duruma getirilmelidir.

Sonuç; Eski Eser Konusunda uzman kolay yetişmiyor. Üniversite mezunu her Arkeolog ve Sanat Tarihçisinin eski eserden anlar anlamı çıkarılmamalıdır. Bu gün Anadolu, kaçak kazıların tehdidi altındadır. Genel Müdürlükle Anadolu müzecileri arasında hem idari hem yasal yön-

den uyumsuzluklar vardır. Alınan kararların ne derece uygulanabileceği tartışılabilir. (Yönetmelikler bunu gösteriyor). Kaçırılan eserlerin yurda geri getirilebilmesi için yurtdışında verilen avukatlık ücreti bir milyar TL'yi bulmaktadır. Bu para Anadolu müzelerinin personel araç gereç takviyesine harcanabilse olayı büyük ölçüde kaynağından kurutmak mümkündür. Görünen şuki; bataklığın kurutulmasına çalışmıyor, önce kaçirt sonra peşine düş, olacak gibi değil. Olayı çok yönlü ve büyük çapta görmeli ve değerlendirmeliyiz. Güçlü müzeciler bu hastalığın çözümüne katkıyı mutlaka sağlayacaklardır. Saygılarımla.-